

Elm xadimlərimiz

Professor Adil Babayev

Professor Adil Babayevin 85 illik yubileyi

Filologiya elmləri doktoru, professor Adil Məhəmməd oğlu Babayev 28 aprel 1938-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ordubad rayonunun Dırmıs kəndində anadan olmuşdur. Atası Babayev Məhəmməd Əhməd oğlu 1941-ci ildə Alman-Sovet müharibəsində həlak olmuşdur. 1957-ci ildə ADU-nun Filologiya fakültəsinə daxil olmuş, 1962-ci ildə oranı fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. 1962-ci ildən Azərbaycan Dillər Universitetində çalışır. Pedaqoji fəaliyyəti ilə yanaşı elmi fəaliyyətini də davam etdirir. 1969-cu ildə “Azərbaycan sovet dilçiliyinin inkişafında professor Bəkir Çobanzadənin rolu” mövzusunda dissertasiya müdafiə edib filologiya elmləri namizədi elmi dərəcəsinə almışdır. Adil Babayev sovet imperiya rejiminin yeritdiyi repressiya siyasəti nəticəsində fiziki cəhətdən məhv edilmiş Azərbaycan ziyalıları haqqında araşdırma apararaq onların günahsız olduğunu sübut etmiş və bununla bağlı kitablar çap etdirmişdir. Bunlardan biri də Şərqdə dilçilik sahəsində ilk elmlər doktoru olan prof. B.Çobanzadədir. Onun Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında rolu, apardığı tədqiqatlar ilk dəfə Adil Babayev tərəfindən təhlil edilmişdir. Onun elmi-pedaqoji fəaliyyətini ətraflı araşdırmış, XX əsrin böyük türkoloqu, Türkoloji qurultayın keçirilməsində rolunu işıqlandıran monoqrafiya yazmışdır. 1926-cı ildə Bakıda keçirilən Birinci Türkoloji Qurultay ilk tədqiq edən alim kimi həmin qurultayın stenoqramını qapalı fondun materialları əsasında nəşr

etdirmişdir. 2006-cı ildə Türkoloji qurultayın 80 illiyi ilə bağlı keçirilən Uluslararası konfransla bağlı “Türksoyun birlik səsi” adlı monoqrafiya yazmış və monoqrafiya konfrans iştirakçalarına rəsmi sənəd kimi təqdim edilmişdir.

Müəllifin qeyd etdiyi kimi, Bəkir Çobanzadə hər bir əsərində yeni bir müddəa irəli sürməyə çalışmışdır. Alimin 1924-cü ildə Bakıda nəşr edilən “Türk-tatar lisanıyyətinə mədxəl” adlı kitabı o zamankı dilçiliyimizin manifesti sayıla bilər. Bu əsərlə o, nəinki Azərbaycanda, habelə ümumiyyətlə, Türk dünyasında ümumi dilçiliyin əsasını qoydu. Bundan əlavə, o zamankı Azərbaycan dilçiliyinin nailiyyətlərindən olan “Türk dili və ədəbiyyatının tədrisi üsulu” (1926-1927), “Türk-tatar dialektolojisi” (1927), “Türk dili” (1929), “Türqrəmi” (1929-1930) və s. göstərmək olar. Bəkir Çobanzadənin Qurultayda iki məruzə ilə çıxış etmişdir, (“Türk dillərinin yaxın qohumluğu”, “Elmi terminologiyanın sistemi haqqında”) və bu məruzələrin elmi dəyəri qurultay iştirakçıları tərəfindən təhlil olunmuşdur. O da qeyd edilir ki, türkologiyada ilk dəfə Mahmud Kaşğaridən dərin elmi söhbət açan B.Çobanzadə “Divan”ın müddəa və faktlarından çıxış edərək, həmin dövrdən müasir zamanımıza qədər, ədəbi dil təzahürlərindən bu günkü canlı dialekt və şivələrə qədər türklərin yaxınlığından, türkcələrdə anlaşmanın olmasını, bu yaxınlıq və anlaşmanın tarixi şərtlərini, qanunauyğunluğunu araşdırmışdır. Türkologiyada ümumtürk dili məsələsində xüsusi bir Bəkir Çobanzadə mexanizmi, qurultaydakı ikinci məruzədə qaldırılan problemlər şərh olunmuşdur. Ümumtürk və ortaq türk ədəbi dili ideyası və onun həyata keçirilməsi yolları ilk dəfə tədqiq olunmuşdur. Adil Babayev 1974-cü ildə dosent elmi adını almışdır. 1996-cı ildə “Azərbaycan dilçiliyinin inkişafı yolları” mövzusunda dissertasiya müdafiə etmiş və filologiya elmləri doktoru elmi dərəcəsini almışdır. Tədqiqatda ilk dəfə Azərbaycan dilçiliyinin inkişaf tarixi təhlil olunmuşdur. 1997-ci ildə professor elmi adını almışdır. Azərbaycan Dillər Universitetində baş müəllim daha sonra dosent vəzifələrində çalışmışdır. Dilçilik və ədəbiyyatşünaslıq sahəsində tədqiqatlar aparır.

Adil Babayevin 2015-ci ildə Azərbaycan Dilçiliyinin tarixi (Bakı Mütərcim, 2015) iki cildlik kitabı nəşr olunmuşdur. Bu əsərdə Azərbaycan dilçiliyinin tarixi sistemli şəkildə öyrənilmişdir. Tədqiqatda dilçiliyin tarixi müəyyən dövrlərə bölünmüş və həmin dövrlərdə tədqiq olunan əsərlər araşdırılmışdır. İranda Azərbaycan dili və dilçiliyi adlanan hissədə orada yaşayan dilçilərin, dilin qrammatik quruluşu haqqında fikirləri və onların

yazdığı əsərlər, eyni zamanda Cənubi Azərbaycanda qələmə alınmış tədqiqat əsərləri nəzərdən keçirilmişdir. Qeyd edilmişdir ki, Cənubi Azərbaycan, türklərin ana vətənidir və onların dilinə, tarixinə, adət-ənənəsinə, mədəniyyətinə şovinst münasibətlər olsa da öz dillərini qoruyub saxlamış və onu inkişaf etdirmişlər. Gürcüstanda Azərbaycan dili və dilçiliyi hissəsində XIX əsrdə Zaqafqaziyada Azərbaycan dilinin mədəni dil olması, mövcud dövrdə Azərbaycan dili və dilçiliyinin intensiv inkişafından bəhs edilmişdir. Tiflis Zaqafqaziyanın əsas quberniyasının mədəniyyət mərkəzi olduğu üçün qonşu xalqların ziyalıları burada toplaşmışdır. Tiflisdə yaranmış ziyalı mühiti bir çox Azərbaycanlı ziyalıların yetişməsində mühüm rol oynamışdır. Bunu nəzərə alaraq Tiflis mühitində yaşamış və yaratmış alimlərin əsərləri hər zaman tədqiqata cəlb olunmuşdur. Ermənistanda Azərbaycan dilçiliyi hissəsində Azərbaycan dil və dilçilik probleminin tarixi iki şəkildə dövrləşdirilmişdir: Ta qədim zamanlardan Sovet hakimiyyətinə qədərki dövr; 1920-1953-cü ilə qədərki dövr. Bu illərdə Azərbaycan dilinin erməni dilinə təsiri və bununla bağlı yazılmış tədqiqat əsərlərində dilin mahiyyəti, mənşəyi, fonetika, üslubiyyat, leksika və morfolojiya ilə bağlı yazılmış əsərlər təhlil edilmişdir. Əsərdə qeyd edilir ki, Dərbənd bölgəsi tarixən Azərbaycan torpağı olmuşdur. İndi də Azərbaycan dilinin ana dili olaraq işlədildiyi kəndlərin əhalisi onu qoruyub saxlayır. Eyni zamanda qeyd edilir ki, 1923-1926-cı illərdə Dağıstan MSSR-nin dövlət dili Azərbaycan dili olmuşdur və Azərbaycan dili orta məktəblərdə tədris edilmişdir. Bu nəzərə alınaraq tədqiqatda Dağıstanda Azərbaycan dilinin bir çox problemləri araşdırılmışdır. Xüsusən qeyd edilmişdir ki, Dağıstanda Azərbaycan dili Dağıstan qrupu dillərinin əhatəsinədir. Buna görə də bir sıra fonetik dil xüsusiyyətləri Azərbaycan dilinin başqa dialektlərində də mövcuddur. Adil Babayev Dilçiliyin müxtəlif sahələri ilə bağlı 20 kitabın, 250-ə qədər məqalənin müəllifidir. Alimin “Azərbaycan dilçiliyinin tarixi (Bakı, BDU nəşriyyatı, 1996), “Azərbaycan dilinin funksional üslubları” (Bakı, “İşıq”, 1998) “Dilçiliyə giriş” (Bakı, Mütərcim, 2002), “Türksoyun birlik səsi” (Bakı, Təhsil, 2006) Azərbaycan dilçiliyinin tarixi (Bakı, Mütərcim, 2015, I, II c.), “Birinci Türkoloji Qurultay və Azərbaycanda Türkologiya” (Bakı, Elm, 2016) əsərləri dilçiliyin ən aktual problemlərinə həsr olunmuşdur. Bununla yanaşı ali məktəblər üzrə 6 dərsləyin müəllifidir. “Azərbaycan dili” (Bakı, Nurlan, 2007), “Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti” (Bakı, “Təhsil”, 2007) Elmi, pedaqoji əsərləri ilə yanaşı bədii əsərləri də onun yaradıcılığının əsas

istiqlalından və 1989-cu ildə “Sarı Gəlin”, “O qızı hər gün görürsən” pyesi, 2008-ci ildə “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrında tamaşaya qoyulmuşdur. “Apardı sellər Saranı” müəllifin ictimaiyyət tərəfindən rəğbətə qarşılanan son pyesidir. “Apardı sellər Saranı” pyesi 1918-ci ildə Naxçıvanın Andranik qoşunlarından xilas edilməsinə həsr edilmişdir. Vətənpərvər alim ümummilli liderimiz H.Əliyevin yenidən vəzifəyə qayıdaraq vətənimizi parçalanmaqdan, dövlətçiliyimizi dağılmaqdan, xalqımızı məğlubiyyətdən xilas etməsi haqqında “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” adlı məzlum pyesini yazmışdır. Heydər Əliyev şəxsiyyəti, bu dahi şəxsiyyətin global fəaliyyəti haqqında 14 məqalə və bir kitab nəşr etdirmişdir. Prof. N.M.Xudiyevin ümummilli liderimiz H.Ə.Əliyevin siyasi fəaliyyəti haqqında yazdığı “Fenomen” (2000) və möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin siyasi fəaliyyətindən bəhs edən “Sabaha inamla” (2002) kitablarının elmi redaktoru olmuşdur. Azərbaycan dilçiliyinin ən aktual problemləri ilə bağlı tədqiqatlar aparmışdır. Adil Babayev 2014-cü ildə Milli EA Rəyasət Heyəti nəzdində Orfoqrafiya və Terminologiya Komissiyasına, 2001-ci ildə Dövlət Dil Komissiyasına üzv seçilmişdir. AMEA və Təhsil Nazirliyinin İxtisaslaşdırılmış Dissertasiya Şurasının, Naxçıvan Dövlət Universitetinin Dissertasiya Şurasının və Azərbaycan Respublika Prezidenti yanında Ali Attestasiya Ekspert Şurasının üzvü olmuşdur. Elmi kadrların hazırlanmasında alim fəal iştirak etmişdir. Onun rəhbərliyi ilə 17 elmlər namizədi, 5 elmlər doktoru müdafiə etmişdir. Adil Babayev Azərbaycanın görkəmli türkoloqlarından biri kimi xarici ölkələrdə, o cümlədən Türkiyədə keçirilən beynəlxalq konfrans və simpoziumlarda maraqlı məruzələrlə çıxış etmişdir. 2013-cü ildə Əskişəhərdə keçirilmiş Uluslararası simpoziumda oturma başkanı olmuşdur. 2016-cı ildə həmin qurultayın 90 illiyi ilə bağlı “Birinci Türkoloji Qurultay və Azərbaycanda Türkologiya” adlı monoqrafiya yazmışdır. “Türkologiyaya giriş” və “Türk dillərinin müqayisəli qrammatikası” fənlərindən tədris edir. 2006-cı ildən BDU-nun Azərbaycan Ədəbiyyatı tarixi kafedrasının nəzdində olan “Dədə-Qorqud” ETL-ində əvəzçiliklə baş elmi işçi vəzifəsində çalışır. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin və Jurnalistlər birliyinin, Azərbaycan Prezidenti yanında Dövlət Dil Komissiyasının, AMEA Orfoqrafiya Komissiyasının üzvüdür. Alimin elmi fəaliyyəti yüksək qiymətləndirilmişdir. 2005-ci ildə XXI əsr Beynəlxalq Vektor Cəmiyyəti tərəfindən “Beynəlxalq ziyalı”, 2008-ci ildə “Qızıl qələm” media

mükafatına, 2008-ci ildə Azərbaycanın qabaqcıl təhsil işçisi adına layiq görülmüşdür.

Adil Babayevin elmi yaradıcılığı xarici ölkələrdə də dəyərləndirilmişdir. O, 1993-cü ildə Kırım Mədəniyyət fondu tərəfindən “Bəkir Çobanzadə” mükafatına layiq görülmüşdür. Almaniya Leybnis adına akademiyanın həqiqi üzvü seçilmiş alimin yaradıcılığı haqqında akademiyanın ensiklopediyasında məlumat verilmişdir. Dilçilik və ədəbiyyatşünaslıq tarixinin görkəmli tədqiqatçısı eyni zamanda 2020-ci ildə Beynəlxalq Atatürk mükafatına, Ankara Elmləri Akademiyasının Qızıl Ulduz medalına layiq görülmüş və Türk Dünyası Araşdırmaları Akademiyasının həqiqi üzvü seçilmişdir.